

**KAENDAHAN ALAM SAJRONE GEGURITAN TEMBANG KAPANG, TEMBANG BEBRAYAN
ANGGITANE EFFENDI KADARISMAN LAN GEGURITAN SAGARA AENG MATA OJAN ANGGITANE
LUKMAN HAKIM AG (TINTINGAN SASTRA BANDHINGAN)**

Lailatus Sa'diyah

S-1 Pendidikan Bahasa dan Sastra daerah, FBS, Unesa dan lailatussadiyah@mhs.unesa.ac.id

Pembimbing

Prof. Dr. Hj. Darni, M. Hum.

Dosen Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, FBS, Unesa

ABSTRAK

Panliten iki mbandhingake rong karya sastra arupa geguritan yaiku geguritan *Tembang Kapang*, *Tembang Bebrayan* anggitane Effendi Kadarisma kanthi basa Jawa lan geguritan *Sagara Aeng Mata Ojan* anggitane Lukman Hakim AG kanthi basa Madura. Geguritan iki nduweni tema kang padha yaiku kaendahan alam. Kajian sastra bandhingan iki luwih nengenake perangan afinitas miturut Saripan Sadi Hutomo. Underane panliten iki ana telu, yaiku (1) kepriye wujud kaendahan alam sajrone geguritan “*Tembang Kapang*, *Tembang Bebrayan*” lan geguritan “*Sagara Aeng Mata Ojan*”? (2) kepriye sikap pangripta sajrone geguritan “*Tembang Kapang*, *Tembang Bebrayan*” lan geguritan “*Sagara Aeng Mata Ojan*”? (3) kepriye unsur-unsur budaya sajrone geguritan “*Tembang Kapang*, *Tembang Bebrayan*” lan geguritan “*Sagara Aeng Mata Ojan*”? Paedah panliten iki tumrap sastra Jawa modern, piwulangan, pamaca, lan panliti.

Tintingan kang digunakake sajrone panliten iki yaiku tintingan sastra bandhingan mligine ing karya sastra geguritan. Panliten iki kalebu wujud panliten dheskriptif kualitatif. Teknik panglumpukan dhata iki nggunakake teknik simak lan maca, kanthi cara maca lan ngamati sumber dhata, ngidentifikasi tembung-tembung kang ngandhut tema, sikap pangripta lan unsur-unsur budaya, nyathet lan ngklasifikasi dhata miturut underan panliten. Sumber dhata arupa geguritan kanthi basa Jawa cacahé 10 lan geguritan kanthi basa Madura cacahé 10.

Asile panliten yaiku (1) wujud kaendahan alam yaiku ing geguritan basa Jawa ngrembag kahanan alam Jawa kang papan panggonane ana ing pedalaman, lan ing geguritan basa Madura ngrembag kahanan alam madura kang papan panggonane ana ing pesisir segara lan pangripta njlentrehake kahanan arupa banyu, kaloro geguritan kasebut nganggo basa kang kalebu basa krama alus ing dhaerahe. (2) wujud sikap pangripta iki ngenani kahanan kang dirasakake dening pangripta, ing geguritan basa Jawa pangripta nuduhake rasa sukur marang nikmat saka Gusti, lan ing geguritan basa Madura pangripta nuduhake sikap kang ngrasa sedhih lan susah amarga panguripan ing papan panggonane. (3) wujud unsur-unsur budaya iki arupa mata pencaharian lan kesenian, ing geguritan basa Jawa wujud mata pencaharian yaiku tetanen lan undhagi, lan kesenian yaiku seni pagelaran wayang, lan ing geguritan basa Madura wujud mata pencaharian yaiku juru mudhi lan kesenian yaiku seni lukis batik.

Tembung-tembung wigati: afinitas, tema lan alam.

PURWAKA

Karya sastra minangka asil *kreativitas* saka pangripta sarana basa. Karya sastra kasusun saka kedadeyan-kedadeyan kang watake *imajinatif*. Miturut Sumardjo lan Saini (1988:3), sastra yaiku gambaran saka manungsa kang arupa pangalaman, pamikiran, pangrasa, gagasan sajrone wujud gegambaran konkret kang nuwuhake *pesona* lumantar piranti basa. Lumantar karya sastra, pangripta ngandharake gegambaran ngenani panguripan kang ana ing sakupenge (Alfian, 2014:2).

Sakabehe kang tinulis ing karya sastra mujudake gegambaran panguripan ing kanyatan. Teeuw (1984:224) ngandharake karya sastra minangka gegambaran kanyatan. Panemu kasebut negesake yen karya sastra iku minangka kaca benggala klawan kanyatan manungsa. Sawijining pangripta anggone ngripta ora ninggalake pangalam pribadine utawa kahanan lingkungan sakupenge. Karya sastra mujudake

asil pambudidayan juru sastra ngenani perkara kang tuwuh ing masyarakat. Prakara kang tuwuh iku bisa prakara kang ana gayutane manungsa karo manungsa lan uga bisa prakara kang ana gayutane manungsa klawan Gusti. Mula kanggone para juru sastra kang nduweni daya rasa pangrasa gedhe ngenani prakara kang tuwuh mau, kanthi carane dhewe bakal bisa ngerteni lan negesi sakabehane prakara kang pinunjer ing daya cipta, rasa lan karya banjur ngasilake panemu kang bisa ngasilake sawijining karya sastra. Karya sastra kang tinulis antarane juru sastra siji lan juru sastra sijine mesthi beda, amarga saben-saben juru sastra iku duwe daya cipta lan daya pangrasa kang beda-beda.

Sastra Jawa mujudake salah sawijine karya sastra kang nggunakake basa Jawa minangka medhia panulisane. Sajrone sastra Jawa uga ngandharake kahanan kang ana ing tanah Jawa. Sastra Jawa minangka gegambaran masyarakat kang ana ing Jawa. Gegambaran iki bisa saka panguripan sosial, budaya,

utawa pamikire wong Jawa. Sastra Jawa ing pangrembaka iki cundhuk klawan pangrembaka ing jagading kasusastran donya. Akeh wujud kasusastran Jawa kang wis ngrembaka. Lumantar karya sastra Jawa wiwit biyen nganti saiki tansah dadi cecathuran, tansah narik kawigaten kanggo disemak.

Sastra Jawa modern yaiku sastra Jawa kang ngrembaka ing jaman saiki. Pangrembakane bisa dideleng ing medhia kanthi basa Jawa, ing Jawa Timur lan Jawa Tengah. Ana telu majalah kanthi basa Jawa kang terbit kanthi rutin nganti saiki, yaiku Panyebar Semangat, Jaya Baya, lan Djaka Lodhang. Kahanan sastra Jawa modern saiki katon surem. Para ahli ngramalake menawa sastra Jawa modern umure ora bisa dawa. Nganti saiki pangrembakane sastra Jawa modern isih katon. Akeh faktor kang dadi pengaruh ing pangrembakan sastra Jawa modern. Basa Jawa kang wis wiwit dilalina dening wong-wong Jawa kalebu faktor utama marang mundure sastra Jawa modern (Darni, 2016). Generasi nom kudu bisa nguri-uri basa Jawa, salah sawijine yaiku ngrembakake sastra Jawa modern. Jinise kasusastran Jawa iku akeh, kayata roman, novel, cerkak, cerbung lan geguritan. Kang bakal dirembug sajrone panliten iki yaiku geguritan.

Tjahjono (1988:50), geguritan bisa ditegesi kayata pamangun, pawujud utawa panggawe amarga bisa dingerteni menawa ngriptan geguritan iku pangripta bisa mangun, nggawe lan mujudake donya anyar, kanthi lair utawa batin. Jassin (1991:40), geguritan yaiku pangucapan kanthi pangrasa. Bisa dingerteni saliyané penekanan unsur pangrasa, geguritan iku pangrasa panguripane manungsa lan lingkungan sakupenge nalika geguritan iku diripta. Geguritan dipilih dadi objek panliten amarga geguritan salah sawijine karya sastra kang ngutamakake kaendahan sajrone tetembungane. Panliten iki agawe tintingan sastra bandhingan, dadi objek arupa geguritan iki wujud ana loro geguritan yaiku geguritan nganggo basa Jawa lan geguritan nganggo basa Madura.

Geguritan kang dadi objek kang nganggo basa Jawa yaiku geguritan kanthi irah-irahan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan' iki anggitane Effendi Kadarisman. Geguritan kang dadi objek kang nganggo basa Madura yaiku geguritan kanthi irah-irahan 'Sagara Aeng Mata Ojan' anggitane Lukman Hakim. Kekarone geguritan iki arupa antologi saka pangripta kang wis kasebut. Geguritan anggitane Effendi Kadarisman iki saperangan isine nimba saka basa manca, yaiku basa Arab lan Inggris. Awit biyen tau nyantri ing Gontor lan sinau basa Inggris ing IKIP Malang. Wiwit taun 1984 dadi dhosen ing Jurusan Sastra Inggris, Fakultas Sastra UM. Panjenengane seneng nulis geguritan awit nalika isih bocah seneng nonton wayang kulit, wayang wong, lan kethoprak. Mula ora aneh yen langgam guritane ngemba-emba basa padhalangan.

Pangripta geguritan kang nganggo basa Madura yaiku Lukman Hakim AG, panjenengane lair ing desa Labbuwan Kec. Gapura Sumenep, tanggal 15 Agustus 1987. Panjenengane seneng nulis wiwit nalika ana madrasah tsanawiyah (SLTP) lan nyantri ing Pondhok Pesantren Nurul Lathief Balanan Gapura

nganti namatake pendhidhikan ing Madrasah Aliyah Negeri Sumenep. Tulisane awujud artikel sastra, mligine geguritan Madura, akeh dimuat ing medhia. Ing taun 2005 oleh penghargaan minangka peserta 10 kang becik sajrone sayembaran Cipta Puisi Bahasa Madura versi Disparbud Sumenep, uga geguritan anggitane dadi antologi puisi "Nemor Kara", terbitan Balai Bahasa surabaya, 2005.

Geguritan anggitane Effendi Kadarisman kang nganggo basa Jawa lan geguritan anggitane Lukman Hakim Ag kang nganggo basa Madura iki kang bakal diteliti yaiku kang nduweni tema padha, yaiku kaendahan alam. Geguritan kang bakal dadi objek panliten iki arupa sepuluh geguritan saka geguritan basa Jawa lan sepuluh geguritan saka geguritan basa Madura kang ana sambung rakete karo tema alam. Tema kaendahan alam kang kalebu tema alam iki dipilih amarga saka antologi geguritan kekarone iki kang narik kawigaten kanggo diteliti yaiku kang nduweni tema alam.

Panliten iki bakal nganalisis nganggo kajian sastra bandhingan. Sastra bandhingan iku salah sawijine mata kuliyah sastra kang wajib dilampahi dening mahasiswa jurusan Basa Jawa. Kagiyatan sastra bandhingan iki mesthi nganalisis antarane loro utawa luwih karya sastra kang bisa arupa novel, cerbung, cerkak, geguritan, lsp. Karya sastra kang dianalisis iki arupa karya sastra geguritan kang wis dirembug ing ndhuwur. Geguritan kasebut dibandhingake antarane tema kang arupa tema alam yaiku kaendahan alam sajrone geguritan kang bakal dianalisis. Hutomo (1993:11) ngandharake yen umume praktek studi sastra bandhingan ing Negara kulonan lan wetanan adhedhasar afinitas, tradhisi, lan pengaruh. Ing panliten amarga kang dianalisis yaiku tema, bakal nganggo kajian sastra bandhingan kanthi landhesan afinitas utawa nganalisis unsur dalaman.

Panliten kanthi objek geguritan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan' anggitane Effendi Kadarisman lan geguritan 'Sagara Aeng Mata Ojan' anggitane Lukman Hakim Ag bakal nintingi prakara cacah loro. Kanthi ringkes underane panliten bisa dirumusake: (1) Kepriye wujud keindahan alam sajrone geguritan *Tembang Kapang*, *Tembang Bebrayan* lan geguritan *Sagara Aeng Mata Ojan*, (2) Kepriye sikap pangripta sajrone geguritan *Tembang Kapang*, *Tembang Bebrayan* lan *Sagara Aeng Mata Ojan*, lan (3) Kepriye unsur-unsur budaya sajrone geguritan *Tembang Kapang*, *Tembang Bebrayan* lan geguritan *Sagara Aeng Mata Ojan*.

Adhedhasar underane panliten, bisa didudut ancas panliten yaiku: (1) Njlentrehake wujud keindahan alam sajrone geguritan *Tembang Kapang*, *Tembang Bebrayan* lan geguritan *Sagara Aeng Mata Ojan*, (2) Njlentrehake sikap pangripta sajrone geguritan *Tembang Kapang*, *Tembang Bebrayan* lan *Sagara Aeng Mata Ojan*, lan (3) Njlentrehake unsur-unsur budaya sajrone geguritan *Tembang Kapang*, *Tembang Bebrayan* lan geguritan *Sagara Aeng Mata Ojan*.

Supaya ora nuwuhake persepsi kang beda, mula panliten iki menehi wewatesane tetembungan kaya mangkene.

- 1) Alam
Tembung alam saka basa Inggris "*nature*", kang asale saka tembung Latin *natura*, utawa "*kualitas esensial, disposisi bawaan*". *Natura* yaiku terjemahan Latin saka tembung Yunani *physis*, kang wiwitane ana kaitane karo karakteristik bawaan kang diduweni tetuwuhan, kewan, lan samubarang liyane kang ana ing donya. Tembung 'alam' luwih menyang babagan *geologi* lan panguripan liar. Kanthi umum ngenani jinis mahluk urip lan kang ana sesambungane karo samubarang mati kang jinise bisa owah dhewe kayata cuaca lan geologi ing jagad. (<https://id.wikipedia.org/wiki/Alam>).
- 2) Geguritan (Puisi)
Geguritan yaiku salah sawijine karya sastra kang ngutamakake nilai kaendahan sajrone tetembungan kanthi imajinasi pangripta. Geguritan ngekspresikake pamikiran kang bisa mbangkitake pangrasa kang ngrangsang imajinasi panca dhyana sajrone susunan kang nduweni irama, (Pradopo, 1993: 7)
- 3) Sastra Bandhingan
Sastra bandhingan yaiku tintingan sajrone ilmu sastra kang ora ngasilake teori dhewe. Sastra bandhingan uga kasebut minangka studi utawa kajian. Bandhingan sejatine yaiku salah sawijine metodhe kang dilaksanakake sajrone panliten kaya dene ngandharake, nanging sajrone sastra bandhingan metodhe iku langkah kang utama. Andharak sajrone sastra bandhingan adhedhasar azas bandhing-mbandhingake (Sapardi, 2005:2).

METODHE PANLITEN

Kawawas saka perangan konsep, titikan, lan landhesane teori kang digunakake sajrone panliten iki, panliten kaleksanan kanthi metode deskriptif kualitatif. Panliten iki mujudake panliten kang kalebu ing jinis panliten kualitatif. Miturut Ratna (2007:46-47), yen panliten kualitatif iku anggone nindakake panliten kanthi migunakake tafsiran, dene sumber dhata sing digunakake sajrone panliten kualitatif ilmu sastra, yaiku karya, naskah, dhata panlitene, minangka dhata formal yaiku tembung-tembung, ukara, lan wacana. Hakekat saka panliten iki yaiku ndeskriptifake utawa gambarake kanthi sistematis, faktual lan akurat ngenani kanyatan utawa kedadeyan kang diteliti.

Panliten kualitatif asipat dheskriptif yaiku nyathet kanthi rinci lan tliti sakabehing kahanan (fenomena) kang dideleng, dirungu, lan diwaca sarana wawanrembug, foto, *tape recorder*, lan liya-liyane. Metodhe dheskriptif yaiku dhata kang dikumpulake awujud tembung-tembung, gambar, lan ora awujud angka (Endraswara, 2003:3).

Sumber dhata kang dinggo yaiku sumber dhata primer. Sumber dhata primer ing panliten iki arupa geguritan beda basa, yaiku geguritan basa Jawa kanthi irah-irahan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan' anggitane Effendi Kadarisman. Geguritan iki nate dicetak ing kalawarti *Panjebar Semangat* ing antarane taun 1980an lan 1990an, banjur dicethakake penerbit

Inspira (Malang). Geguritan basa Madura kanthi irah-irahan 'Sagara Aeng Mata Ojan' anggitane Lukman Hakim Ag, dicetakake dening Balai Bahasa Surabaya. Kejaba geguritan, sumber dhata liyane saka skripsi lan buku-buku referensi kang gegayutan karo sastra bandhingan. Sumber panujang saliyané, arupa panliten-panliten kang saemper.

Dhata minangka objek kang bakal dikaji lan dianalisis sajrone panliten iki. Dhata kang digunakake sajrone panliten iki yaiku arupa karya sastra utawa naskah. Kang dadi dhata formal sajrone panliten yaiku tembung-tembung, ukara, lan wacana kasusastran (Ratna, 2010:47). Dhata kang bakal dianalisis ing panliten iki arupa geguritan.

Instrumen panliten yaiku piranti-piranti kang digunakake kanggo nggarap asile panliten. miturut Arikunto (2006:134), instrumen panliten yaiku piranti kanggo mbiyantu panliti sasuwene golek dhata. Sejatine ana rong kategori instrumen kang digunakake sajrone panliten, yaiku: 1) instrumen digunakake kanggo antuk informasi utawa dhata ngenani kahanan objek utawa proses kang diteliti, 2) instrumen digunakake kanggo ngontrol objek utawa proses kang diteliti.

Tata cara panglumpukan dhata, yaiku cara kang bisa digunakake panliti kanggo nglumpukake dhata (Arikunto, 1992,134). Panglumpukan dhata iki, panliti nggunakake tata cara simak lan maca, amarga panliti nindakake observasi lan ngamati sumber dhata yaiku ngamati saben tembung sajrone geguritan kasebut.

Langkah-langkah kang kudu ditindakake sajrone nglumpukake dhata, yaiku:

- (1) Maca lan njlemeti antologi geguritan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan' anggitane Effendi Kadarisman lan geguritan 'Sagara Aeng Mata Ojan' anggitane Lukman Hakim AG.
- (2) Ngidentifikasi tembung-tembung kang ngandhut tema, sikap pangripta lan unsur-unsur budaya.
- (3) Nyathet saben tembung-tembung kang ngandhut tema, sikap pangripta lan unsur-unsur budaya.
- (4) Nglasifikasikake dhata miturut underane panliten kanggo nggampangake proses analisis.

Teknik analisis dhatane, teknik analisis struktural, lan metodhe kang digunakake yaiku metodhe analisis teks. Ing analisis teks, panliti mujaheke dhir marang pirang-pirang aspek saka teks. Tata lakune analisis dhata sing ditindhakake antarane:

- 1) Nganalisis dhata pokok arupa dhata-dhata kanthi pedoman ing ancas panliten, yaiku:
 - a. Nintingi kaendahan alam sajrone sajrone geguritan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan' lan geguritan 'Sagara Aeng Mata Ojan'.
 - b. Nintingi sikap pangripta sajrone geguritan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan' lan geguritan 'Sagara Aeng Mata Ojan'.
 - c. Nintingi unsur-unsur budaya sajrone geguritan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan' lan geguritan 'Sagara Aeng Mata Ojan'.

- 2) Ndheskripsikake asil analisis awujud teks kanthi rinci adhedhasar underane panliten lan ancane panliten.
- 3) Ndudut asil panliten, sabanjure disampeke ing laporan asile panliten.

ANDHARAN

4.1 Wujud Kaendahan Alam Sajrone Geguritan “Tembang Kapang, Tembang Bebrayan” lan Geguritan “Sagara Aeng Mata Ojan”

Wujud saka kaendahan alam sajrone geguritan “Tembang Kapang, Tembang Bebrayan” lan geguritan “Sagara Aeng Mata Ojan” bakal dijlentrehake ing bab iki. Sub bab 4.1.1 njlentrehake ngenani wujud kaendahan alam sajrone geguritan “Tembang Kapang, Tembang Bebrayan” anggitane Effendi Kadarisman. Sub bab 4.1.2 njlentrehake ngenani wujud kaendahan alam sajrone geguritan “Sagara Aeng Mata Ojan” anggitane Lukman Hakim AG. Antarane kaloro sub bab kasebut bakal dibandhingake ing sub bab 4.1.3 kang isine ngenani pambada lan pepadhane wujud kaendahan alam sajrone kaloro geguritan kasebut.

4.1.1 Wujud Kaendahan Alam Sajrone Geguritan “Tembang Kapang, Tembang Bebrayan”

Geguritan “Tembang Kapang, Tembang Bebrayan” anggitane Effendi Kadarisman iki arupa antologi geguritan. Maneka wernane geguritan kang dianggit iki bakal dianalisis yaiku geguritan kang kasusun ing bab irah-irahan antologi ‘Guritan Jagad Gumelar’ kanthi tema kaendahan alam.

4.1.1.1 Kaendahan Alam Awujud Katentreman

Kaendahan alam kang bisa dirasakake dening manungsa bisa nuwuhake rasa tentrem lan ayem ning ati. Rasa tentrem iku kalebu rasa kang dikarepake dening manungsa anggone urip ing donya. Katentreman ati iku gampang ngolehake, tuladhane yaiku bisa ndeleng ciptane Gusti awujud alam kang wis ana ing sakupenge manungsa. Kaendahan alam iku dhewe bisa agawe ngilangake prekara kang dirasakake dening manungsa, kamangka kadangkala ora nemu solusi, nanging manungsa luwih bisa nenangake pikir lan atine nalika atine krasa susah.

guritan surya guritan patembayan
guritan surya guritan pakaryan
bapa kang lelana ing tawang
bapa kang tansah asung pepadhang
(Guritan Surya 2, kaca 53, pada 2)

Swasana seger lan pepadhang kang dituduhake ing ‘Guritan Surya 2’ iki nuwuhake rasa tentrem lan ayem kang bisa dirasakake dening manungsa kang ana ing pada loro. Geguritan iki ngupamana “Surya” minangka bapa saka manungsa kang urip. Bapa kang paring pepadhang marang putrane supaya bisa nindakake uripe kanthi tumata. Ing pada kapisan nuduhake anggone jejibahane surya marang panguripan manungsa. Surya kang manggon ana ing awang-awang utawa langit iki bisa nuduhake anggone dheweke ngayomi manungsa kang ana ing donya. Pangayoman iki ana sambungane dening pakaryan lan kagiyatan manungsa saben dinane. Babagan kasebut bisa digunakake lan nduweni paedah

marang manungsa. Kahanan kasebut nuduhake pangayoman kang nduweni rasa tentrem marang pawongan kang dirasakake, rasa tentrem kasebut bisa uga katon nduweni rasa seger marang kang diayomi.

4.1.1.2 Kaendahan Alam Awujud Welas Asih

Rasa welas asih iku dirasakake lan dilakoni dening sapa wae manungsa kang kapengin uripe mulya lan bungah. Kaendahan alam uga ana rasa welas asih kang diasung marang manungsa kang manggon ing donya, manungsa kang duwe ati kang becik utawa ora, sakabehe padha anggone diwenahi welas asih. Menawa surya iku bapa, banjur pratiwi iku ibu. Bapa kang paring pepadhang lan ibu kang menehi welas asih lan ngayomi supaya putrane bisa urip bagya.

tresnane bumi tresnane ibu kinasih
sakehing peparang sumulur tanpa pamrih
saben mangsa diundhuh, saben dina tuwuh
ing kene garbane panguripan
ing kene laire kamardikan
nanging uga ing kene: pungkasane laku
sapa bae temahan bali marang ibu
(Guritan Pratiwi 1, kaca 57)

Ibu pratiwi utawa bumi iki panggonan panguripane manungsa ing donya. Babagan kagiyatan lan pakaryan ana sesambungane karo ibu pratiwi. Saben dina esuk nganti wengi ana gayutane karo bumi. Ing geguritan iki, bumi dipadhakake kaya dene ibu kang kinasih, padha kaya putra (manungsa) kang asale saka kandhungan ibu, manungsa uga sejatine saka lemah utawa bumi dadi rasa tresnane padha gedhene. Apa wae kang ditindakake dening ibu marang putrane iku kanthi rasa eklas ora nduweni pamrih kayata cuplikan ‘sakehing peparang sumulur tanpa pamrih’, kamangka manungsa kadangkala ora wales kang wis diasung dening bumi.

4.1.1.3 Kaendahan Alam Awujud Pangarep-arep

Pangarep-arep iku kalebu kapenginan nanging durung ana wujud asile. Manungsa anggone urip mesthi nduweni pangarep-arep supaya panguripan ing donya iki bisa bungah. Pangarep-arep kadangkala teka saka rasa susah kang wis dirasakake, banjur kapengin uripe bisa mulya. Pangarep-arep bisa diupamana kaya dene samubarang saka ciptane Gusti kang bisa aweh pepadhang lan rasa ayem saka kawujud pangarep-arep iku.

Nyawang langit biru dak temu welinge ibu
nyawang langit sonya dak temu pituwase bapa
nyawang langit wengi dak temu dhawuhe Gusti
saya tumenga, saya trawaca swaraning ati
(Guritan Langit, kaca 68, pada 1)

Langit iku minangka pangayupe manungsa ana ing donya. Langit iku samubarang kang dideleng mripat iku jembar banget, menawa dideleng pucuke ora bisa dideleng. Manungsa anggone urip ora bisa mulus, mesthi ana watu kang malang ing dalane. Pacoban ana ing urip manungsa iku mesthi tumeka, banjur manungsa mesthi nduweni pangarep-arep supaya prekara kasebut bisa babar ana ing uripe. Saben pacoban, manungsa ora ngadeg dhewe, mesthi ana pawongan kang bisa aweh pepadhang kayata cuplikan ‘nyawang langit biru dak temu welinge ibu... pituwase bapa... dhawuhe Gusti’,

saka cuplika iku langit ngelingake menawa isih ana pawongan kang ana nalika manungsa iki kena pacoban.

4.1.1.4 Kaendahan Alam Awujud Pamuji

Tumindak kang dadi tandha rasa sukur manungsa marang samubarang kang wis diparingi dening Gusti bisa kasebut pamuji. Pamuji marang samubarang kang katon endah dening pandeleng lan bisa dumadi rasa bungah amarga kahanan iku dadi salah siji babagan kang nyenengake ati, kamangka babagan kasebut sedherhana, nanging bisa agawe pawongan kang ndeleng bisa muji marang reriptane Gusti.

rembulan tanggal sepisan
njalirit ing langit
nimas, pipandhane dak temu
singidan ing wimbamu

(Guritan Rembulan, kaca 69, pada 3)

Pada telu nuduhake wujud rembulan nalika tanggal sepisan yaiku njalirit katon cilik. Nalika iku rembulan ora bisa dideleng bunder wutuh. Rembulan ing geguritan iki mujudake bocah wadon ayu kang kinasih kayata 'nimas, pipandhane dak temu', nuwuhake menawa nggodha bocah ayu kang kasebut nimas. Rembulan kang njalirit iku kaya ora wutuh, lan sisane kaya singidan isin nalika dideleng wong. Rembulan njalirit iku katon tipis, kaya bocah wadon sing lagi ngrasana rasa tresna kang isih isin-isin marang wong liya.

4.1.1.5 Kaendahan Alam Awujud Rasa Nriman

Manungsa kadangkala angel olehe nrima apa kang wis ginaris ing uripe. Rasa nrima iku tumindak kang becik, amarga bisa nyisihake rasa ego kang ana ing ati lan pamikiran. Kebak manungsa kang nduwnei rasa ego kang gedhe tinimbang rasa nriman. Rasa nriman iki ana sambung rakete karo rasa sukur. Manungsa kang bisa nindakake rasa sukur bakal bisa neda nrima.

banyu gilar-gilar
critamu durung kok babar
samodra gung, samodra biru
aku ora ngerti
ing ngendi urip iki bakal nepi?

(Guritan Samodra, kaca 75, pada 2)

Manungsa anggone urip mesthi ana pacoban nalika nindakake pakaryane ing uripe. Manungsa mesthi nduweni kekarepan bisa urip enak, nanging nalika ngupaya tindakane kadangkala ora kaya kang dikarepake. Manungsa nalika nindakake pakaryan kaya banyu gilar-gilar, yaiku ngupaya kanthi tumemen. Upaya iku kadangkala durung bisa nganti pungkasan, kajaba pati. Kahanan kasebut agawe manungsa arep-arep bakal nepi, bakal bisa tekan lemah, nanging kadang ana angin kang nyebul supaya banyu iku ora bisa teka tepi. Manungsa kang males bakal mundur, ora nerusake tindakake yaiku gilar-gilar. Manungsa kang nduweni niat kang tumemen bakal kasil kaya dene banyu kang gilar-gilar tumuju ing pesisir.

4.1.2 Wujud Kaendahan Alam Sajrone Geguritan "Sagara Aeng Mata Ojan"

Geguritan "Sagara Aeng Mata Ojan" anggitane Lukman Hakim AG iki arupa antologi geguritan saka reriptane

pangripta piyambak. Maneka werna geguritan kang dianggit iki kang bakal dianalisis yaiku kang ana gayutane karo kaendahan alam. Geguritan iki nuwuhake kahanan alam ing tanah Madura kang khas kanthi pulo diubengi sagara. Geguritan Madura iki katon anane kabudayan utawa adat istiadat sajrone geguritan.

4.1.2.1 Kaendahan Alam Awujud Pangarep-arep

Manungsa anggone jejibahan ing donya iki nduweni kapenginan kang bisa kasebut pangarep-arep. Pangarep-arep kang bisa agawe nasibe manungsa bisa owah. Sakabehe manungsa mesthi nduweni pangarep-arep supaya panguripane bisa mulya lan bisa ngrasa seneng. Kadangkala manungsa kapengin nduweni nasib kaya dene pawongan liya, banjur dheweke nduweni pangarep-arep kaya dene apa kang dirasakake dening pawongan liya iku. Sakabehe pangarep-arep mesthi kapengin kawujud kanthi becik.

kajana aba' ataretan ban omba'
agulung alempet beddhi
akoba' ngajak agumbek ngagarudhu'
lajar pote sampan pote
majang dhari polo se jul-ganjulan
(Tase' Aeng Mata Se Caltong, pada 1)

Segara ing geguritan iki nuduhake pangarep-arep kang jembar kaya dene segara kang ora katon pucuke. Segara iku nduweni sipat bebas, kaya ombak kang mlayu-mlayu kanthi ora ana sing nglaruhi kayata cuplikan 'agulung alempet beddhi', nduweni teges ombak kang seneng nggulung-nggulung kanthi kena wedhi, nanging isih nggulung tekan lambene pantai. Ombak kang nggulung-nggulung iku kaya ngawe-awe ngajak manungsa bisa dolanan bareng, ora ngrasakake susahe donya kayata cuplikan 'akoba' ngajak agumbek ngagarudhu'. Segara kang jembar bisa dinggo wong-wong kanggo nyambut gawe, layar putih kang ana ing prau bisa mlaku ing ndhuwure.

4.1.2.2 Kaendahan Alam Awujud Kasusahan

Panguripane manungsa ing donya iku ora bisa dingerteni amarga wis tinakdir dening Gusti. Manungsa kadangkala ngrasakake seneng lan uga susahe urip ing donya. Ing bab iki bakal ngandharake kasusahan kang bisa utawa tau dirasakake dening manungsa anggone jejibahan ing donya. Kasusahan iku kalebu samubarang kang dianggep dening manungsa minangka takdir ala, lan meh kabeh manungsa nduweni pangarep-arep supaya kasusahan ora dirasakake ing uripe. Gusti menehi urip ing donya iki kabeh padha rata, kayata rata antarane seneng lan susah. Kasusahan iku minangka pacoban kang diasung dening Gusti marang makluke, banjur kepriye carane manungsa iku bisa mungkasi kasusahan kasebut.

neng e pangkeng ta' asapo'
garesges kacellebban
tang-gentangan ali' -bali' alanggan betton
karettak kagambar angka-angkana jam se nalpe' e
geddhung
esaksene ata' genteng bella
ereng pereng ngaropos, osok nyeyor ngodha
pananggalan bacca ecapcabi tanges
ondhem angen kaballu
(Sagara Aeng Mata Ojan, pada 2)

Irah-irahan geguritan iki nuduhake kaya dene banyu segara iku saka banyu tangise manungsa kan netes deres kaya udan kang nduweni rasa nelangsa ing uripe. Ing pada loro iki ngenani kahanan urip susah kang dirasakake dening manungsa kang miturute uripe iku ora kaya liyane. Urip ing omah gedhek lan rasa adhem mesthi agawe awak ngreges kayata cuplikan ‘garesges kacellebban’. Awak kang ora nganggo slimut nalika turu lan namun nganggo bantal betton kayata cuplikan ‘tang-gentangan ali’-bali’ alanggan betton’, kang nyatane ing geguritan iki nuduhake kahanan urip kang susah, omah namung saka pring-pring kang diarani gedhek lan turu ora nganggo kasur nanging namung ana betton kanggo alase. Cuplikan ‘ondhem angen kaballu’ nduweni teges menawa urip kekancan karo mendhug kacampur angin, ora katon pepadhang ing uripe. Mendhug ing kene nduweni teges peteng saka pepadhang kang bisa menehi cahya ing uripe manungsa, angine uga dudu angin kang menehi anget, nanging angin kang menehi rasa adhem kang nyilimi belung sajrone awak.

4.1.2.3 Kaendahan Alam Awujud Rasa Sukur

Urip ing donya lan samubarang sakupenge manungsa iku wis diiptan dening Gusti kanggo makluke, banjur makluke kudu bisa ngucap sukur marang Kang Kuwasa. Rasa sukur iku wiwitane teka saka ati, banjur diucapna dening lathi. Sakabehe rezeki lan kamulyan iku saka pinaringe Gusti marang manungsa. Pinaringan kasebut bisa wae dadi pacoban saka Gusti, nalika manungsa iku lali marang sapa kang wis asung kamulyan kasebut. Manungsa kudu bisa ngucap rasa sukur marang Gusti saka apa kang wis pinaringan dheweke, amarga saka rasa sukur iku, Gusti bakal luwih bungah amarga makluke eling marang pangerane.

bana baringin
ngasowar mesem angen
kalowar dhari sumber
lampat soko jaranna
*ke labbuwan jajuluk Ke Tanjung**
(Somor Tanti, pada 1)

Sumur salah sawijine sumber metune banyu kang dibutuhake manungsa kang asale saka lemah. Ana ing pada kapisan nuduhake kahanan panggonan sumur iku metu. Panggonan kang diliwati angin kang katon sumringah, agawe segere sumur tanti kayata cuplikan ‘ngasowar mesem angen’ kang nduweni teges nyiram sumringahe angin. Ing ngendi ana metune sumber banyu kang nduweni titikan anane tapake sikil jaran kang nuduhake menawa panggonan iku akeh diparani dening makluke Gusti saliyan manungsa kayata cuplikan ‘lampat soko jaranna’. Panggonan iku dikenal wong-wong kanthi jeneng Tanjung. Sumber iku dadi bebungahe manungsa kang manggo ing sakupenge sumur tanto kayata cuplikan ‘sumber settong agiba ontong’ kang nduweni teges sumer kang menehi keuntungan kanggo manungsa lan makluke Gusti liyane.

4.1.2.4 Kaendahan Alam Awujud Katentreman

Manungsa kang urip ing donya kapengin bisa urip tentrem lan ayem, tentrem saka prekara lan pacoban kang ana ing uripe. Katentreman miturut sabagyan

pawongan angel diolehake, iku kabeh amarga dheweke ora bisa nrima apa kang diparingi Gusti marang dheweke. Rasa tentrem uga bisa dirasakake lumantar kaendahan alam kang wis cumepek ing alam donya iki. Alam wis nyuguhake kaendahan kang maneka warna.

sanajjan ampon epanyongsang nyonglet
ebendhem dhalem sekkem
madura teptep apolang sodek, jejek
amarga nagarana panggun se ganep
(Madura, pada 1)

Madura mendhem samubarang kang bisa nuwuhake rasa jelek utawa kuwat marang pawongan kang manggon ing kono kayata kacuplik ‘Madura teptep apolang sodek, jejek’. Rasa kuwat iku agawe pawongan kang manggon ing pulo Madura ngrasa ayem lan krasan. Sanadyan pawongan ing madura tau ngrasana rasa susah, nanging manungsane panggah kuwat lan ngadeg jejeg kanggo panguripan kang tentrem ing pulo Madura. Ing pulo Madura, akeh dhaerah-dhaerah kang isih asri. Amarga ana titikan kang khas saka pulo Madura, pulo iku wis dingerteni ing manca negara, salah sawijine amarga uya kang akeh kanggo sandhang pangan pawongan ing kono kayata cuplikan ‘Madura ampon kalonta e manca nagara’. Pulo sayuta uya, kang agawe manungsane bisa urip tentrem bagya mulya ing pulo Madura.

4.1.2.5 Kaendahan Alam Awujud Pamuji

Sakabehe kang diciptakake dening Gusti marang manungsa kudu diimbangi karo rasa sukur tur pamuji marang Kang Kuwasa. Pamuji iku kalebu tumindak kang becik kang bisa nuduhake menawa manungsa iku nduweni solah bawa kang pinuji. Pamuji bisa marang samubarang kayata manungsa lan ciptane Gusti kang katon endah lan bisa aweh bebungah.

bibir salone tor omba’ obu’na
ongkas neng mata bulan ladding pasadda dika
satajem bellat cakkong karat se ngerat rassa
(Mata Bulan Ladding Pasat, pada 1)

Geguritan iki nuduhake kahanan nalika cahya surya wis angslup, banjur wayah peteng tumeka. Wayah nalika kaendahan alam iku katon endah dideleng mripat. Geguritan iki katon nuduhake kahanan kaendahan iku diawujudake kaya dene wanita kang nduweni praupan kang ayu rupane. Ing pada kapisan wujud praupan iku saka lambe nganti rambute kayata ‘bibir salone tor omba’ obu’na’, iki nduweni teges menawa kahanan kasebut nduweni lambe kang katon manis lan nduweni rambut kang nggelombang kang endah dideleng. Rembulan iki identik diupamana kaya wanita kang menawa dideleng, kang dideleng wiiwtan yaiku lambe, rambut lan uga mripat. Telu babagan iku nalika dideleng bisa maremake ati kanggo pawongan kang ndeleng. Babagan telu kasebut bisa narik kawigatenmarang kang ndeleng kayata cuplikan ‘se ngerat rassa’ kang nduweni teges kang narik kawigaten. Narik kawigaten ing kene yaiku kaendahan kang dipancarna saka praupan rembulan kang endah iku.

4.1.3 Bandhingane Kaendahan Alam Sajrone Geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ lan Geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’

Geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ ngandharake papan panggonan anggone ngriptan geguritan iku ana ing panggonan padalaman, kang luwih nyuguhake kahanan alam kang endah kaya tanduran kang padha thukul subur. Tanah Jawa nyuguhake maneka warna kaendahan alam kang nuduhake jinise ciptane Gusti kang endah lan nduweni guna kanggo manungsa. Geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’ ngandharake papan panggonan anggone ngriptan geguritan iku ana ing panggonan sakupenge segara, kang nyuguhake kahanan kasugihan Pulo Madura arupa segara. Wujud Pulo Madura iki nggambarake menawa kasugihan kang diduweni dening wong Madura yaiku arupa banyu kang dadi panguripan pawongan ing kono.

Panguripan sajrone geguritan uga ngaruhi anggone pangripta anggone ngriptan geguritane. Antarane kaloro dhaerah kasebut nduweni cara panguripan bebrayan kang beda. Ing geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’, pangripta ngandharake kahanan alam kang nyuguhake samubarang kang dibutuhake dening manungsa kaya sandhang pangane iku wis cumepak, kayata wong Jawa panggaweyane tetanen, wis dijlentrehake ing pirang-pirang geguritan kang wis dianalisis ing ndhuwur. Sakabehe kahanan lan samubarang kang dinggo lan dibutuhake wis cumepak kayata ing geguritan pratiwi, angin, lsp. Ing geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’, pangripta ngandharake menawa alam ing Pulo Madura nyuguhake arupa wujud banyu yaiku segara lan udan. Sajrone segara akeh bandha kang bisa digunakake lan dinggo dening wong Madura. Bandha kang ana sajrone segara kayata ana ing geguritan kanthi irah-irahan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’.

Saliyane iku kang dadi pambandhing yaiku basa kang dinggo kaloro pangripta. Pepadhan kang katon antarane geguritan loro yaiku basa kang dinggo yaiku kalebu basa krama alus, geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ nganggo basa Jawa krama inggil utawa basa padhalangan, menawa geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’ nganggo basa krama alus utawa basa Sumenepan. Basa Jawa ing geguritan iki kalebu basa kulonan utawa basa krama alus (padhalangan) kang nuduhake wong Jawa iku nduweni solah bawa kang alus anggone tindak tutur lan pacaturane, lan anggone margawe nganggo paribasan ‘alon-alon waton klakon’, kabeh panggaweyan ditindakake kanthi alon lan tlaten supaya apa kang dikarepake bakal nduweni kasil. Basa Madura kang dinggo kalebu ing basa Sumenep dadi katon menawa basane alus, nanging anggone basa ing sakabehe tembung nduweni teges menawa wong Madura anggone makarya kanthi sregep bisa dideleng saka tuturan ing geguritane, kang bisa nuduhake menawa wong Madura iku anggone nyambut gawe iku kuwat lan ulet.

4.2 Sikap Pangripta Sajrone Geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ lan Geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’

Sikap pangripta utawa tone yaiku unsur makna kang kakandhut sajrone geguritan kang sesambungan marang pokok-pokok prakara kang diandharake dening pangripta. Pokok-pokok prakara iku bakal diandharake sajrone geguritan kang bakal diwaca dening pamaca supaya bisa mangerteni kahanan kang gegayutan karo geguritan kasebut.

4.2.1 Sikap Pangripta Sajrone Geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’

Sikap pangripta sajrone geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ anggitane Effendi Kadarisman iki bisa dingerteni saka tetembungan kang dinggo dening pangripta sajrone reriptane. Tetembungan kang dinggo kalebu lumrah kamangka nganggo basa padhalangan, nanging isih bisa dingerteni dening pamaca lan bisa nuwuhake empati marang pamaca.

4.2.1.1 Sikap Pangripta Arupa Rasa Bungah

Rasa bungah bisa tuwuh amarga ana kahanan utawa samubarang kang bisa agawe suka lan bagya. Pangripta uga bisa nggayutake apa kang dirasakake marang samubarang kang diripta kang bakal disuguhake marang pamaca. Pamaca bakal ngrasakake rasa bungah kaya dene kang dirasakake dening pangripta sajrone geguritan. Sikap pangripta kang nuduhake rasa bungah katon saka tetembungan lan swasana kang ana sajrone geguritan anggitane pangripta.

guritan surya
guritan patembayan
guritan surya
guritan pakaryan
bapa kang lelana ing tawang
bapa kang tansah asung pepadhang
(Guritan Surya 2, pada 2)

Cuplikan guritan surya 2 iki nuduhake tetembungan kang nuduhake rasa bungah saka pangripta. Bisa dideleng saka pada loro, tembung kang dinggo kalebu tumindak kang kalebu *positif* kayata ‘patembayan’ utawa prajanjen, ‘pakaryan’ amarga sakabehe manungsa mesthi nindakake pakaryan kanggo nyukupi kabutuhake, ‘lelana’ utawa lelunga yaiku kahanan ing ngendi pawongan kang nindakake bakal ngrasa bungah ora ana beban ing pikirane, lan ‘asung’ utawa pawongan kang menehi samubarang marang wong liya kang bisa aweh rasa suka. Teges tembung ‘bungah’ dhewe uga nuduhake menawa iku kahanan oleh kasenangan utawa diwenehi kang bisa nuwuhake rasa seneng ing atine saben pawongan.

4.2.1.2 Sikap Pangripta Arupa Rasa Sedhik

Manungsa bisa ngrasakake bungah uga ngrasakake sedhik, ora kejaba pangripta. Pangripta anggone ngrasakake sedhik bisa dituwuhake sajrone geguritan kang diriptan. Rasa sedhik iku kalebu rasa susah nanging luwih nemon. Rasa sedhik bisa dumadi rasa nelangsa lan susah nganti metune luh putih. Rasa sedhik kadangkala diungkapake uga dipendhem dhewe. Pangripta iki ndelengake rasa sedhihe lumantar geguritan kang nduweni swasana luwih kalem lan sepi.

panawungku lakune mega-mega ngulandara
sepiku sepi biru, sepine manungsa
trenyuhmu udan riwis-riwis
langit, rilakna, kowe aja nangis

(Guritan Langit, pada 2)

Cuplikan geguritan iki salah sawijine sikap pangripta kang nuduhake menawa sikape lagi sedhih kang katon sajrone geguritan. Tembung ‘langit’ ing kene nduweni teges semu, kosong lan ora bisa nduweni gegambaran kang cetha. Ing pada loro iki kang nggambarake rasa sedhih katon ing tembung ‘sepi’, ‘trenyuh udan riwis-riwis’, lan ‘aja nangis’. Kapisan tembung ‘sepi’ iki nduweni teges kahanan kang sunyi lan bisa kalebu kahanan peteng, pawongan kang ngrasa sepi bakal katon kaya tujuwan uripe durung cetha, ‘sepi’ uga bisa nuduhake pawongan kasebut ngrasa dhewe ora ana kanca lan gandhengan kanggo mlangkah, kahanan kasebut bisa nuduhake rasa sedhih. Ukara ‘trenyuhmu udan riwis-riwis’ iki kaperang saka tembung ‘trenyuh’ lan ‘udan riwis-riwis’, tembung ‘trenyuh’ iki bisa *positif* utawa *negatif*, nanging ing geguritan iki kalebu *negatif* menawa disambungake karo tembung sawise, nduweni teges kakenan atine utawa remuk kang dumadi tembung sawise yaiku ‘udan riwis-riwis’, tembung iki ditegesi babagan utawa pawongan kang lagi nandhang lara ati kang mbakali luh putih milih kaya udan riwis-riwis, swasana kasebut nuduhake rasa sedhih kang nglarani ati.

4.2.1.3 Sikap Pangripta Arupa Tresna

Tresna bisa dirasakake dening sakabehe makluk ciptane Gusti. Sakabehe bisa ngrasakake nresnani utawa ditresnani. Sakabehe makluk nduweni hak ngrasakake rasa tresna. Rasa tresna uga kalebu rasa suka. Rasa suka sajrone ati amarga bisa mbagi rasa bagya marang wong liya. Tresna bisa tuwuh saka babagan kang katon endah lan kang bisa agawe ayem tentrem.

tresnane bumi tresnane ibu kinasih
sakehing peparing sumulur tanpa pamrih
saben mangsa diundhuh, saben dina tuwuh
ing kene garbane panguripan
ing kene laire kamardikan
nanging uga ing kene: pungkasan laku
sapa bae temahan bali marang ibu

(Guritan Pratiwi 1, pada 1, kaca 57)

Geguritan iki reriptane pangripta kang nuduhake rasa tresna marang pawongan liya, nanging tresnane iki katon tulus kaya rasa tresna pangripta marang pamaca. Pangripta anggone ngripta iki kaya nuduhake rasa tresnane ibu marang putrane, rasa tresna lan asih kang tulus kanthi eklas. Tembung ‘tresnane bumi tresnane ibu kinasih’ ditegesi menawa bumi utawa pratiwi iki diupamakake kaya ibu kang nduweni rasa asih marang putrane kang ditresnani, kaya ibu marang pangripta kanthi rasa tresnane dhewe nggawe geguritan kang ditujokake marang ibu kang kinasih. Tembung ‘tanpa pamrih’ iki tuntutan saka rasa tresna kang bisa nuwuhake rasa eklas sakabehe kanggo kang ditresnani kanthi njaluk imbalan marang pawongan kang ditresnani. Sabanjure ditambahi ukara ‘saben mangsa diundhuh, saben dina tuwuh’ rasa seneng iku saben dina dipupuk kanthi ora ana enteke, kayata nalika putrane njaluk samubarang marang ibune, kanthi eklas ibune bakal menehi apa kang dadi panjaluke putrane, sanadyan panjaluke runtut kanthi ora ana lerene,

nanging amarga rasa tresna kang wis gumedhe agawe rasa eklas lan tulus uga melu gedhe.

4.2.1.4 Sikap Pangripta Arupa Prihatin

Prihatin bisa dirasakake sakabehe pawongan, prihatin marang awake dhewe, wong liya, lan lingkungan sakupenge. Rasa prihatin iki luwih akeh marang kahanan urip kang dilampahi ing donya iki. Pangripta ngrasakake rasa prihatin sajrone atine kang dituwuhake sajrone geguritane.

banyu gilar-gilar
critamu durung kok babar
samodra gung, samodra biru
aku ora ngerti
ing ngendi urip iki bakal nepi?
(Guritan Samodra, pada 2)

Cuplikan geguritan iki nuduhake sikap pangripta ndeleng kahanan urip kang mrihatinake. Ing pada loro iki, pangripta ngandharake rasa prihatine marang kanyatane urip kaya dene ‘samodra’. Tetembungan kang nyuguhake rasa prihatin bisa dingerteni yaiku ‘critamu durung kok babar’ lan ‘ing ngendi urip iki bakal nepi’. Ukara ‘critamu durung kok babar’ iki ditegesi sasuwene lelakune ‘samodra’ nanging sakabehe durung bisa nduweni makna urip lan bisa agawe rasa bungah sajrone uripe, sejatine ‘samodra’ anggone ngrasakake pacoban bisa nuduhake kang dirasakake marang liyan, amarga nyatane urip ing donya iki pawongan butuhake pawongan liyane. Ukara ‘ing ngendi urip iki bakal nepi’ iki ditegesi menawa rasa kesel lan lesune ‘samodra’ iki durung katon pucuk anggone urip, banyu ‘samodra’ kang padha gilar-gilar iki durung bisa nemokake rasa nyaman lan bebas anggone jejibahan ing uripe.

4.2.1.5 Sikap Pangripta Rumangsa Luput

Rasa luput utawa salah bakal dirasakake dening sapa wae pawongan kang ora bisa nindakake utawa lali marang kuwajiban kang kudune dilaksanakake kanthi pener lan becik. Pawongan kang ngrasa luput amarga dosa kang dilakoni dening awake dhewe, wong liya utawa Gusti Pangeran.

ana uga ing kene rasa dosa marang kowe
yagene aku nate keburu ngrusak paseduluran
yagene aku nate keladuk namakake tangan
kadurakan:
numper-cures sedulur-sedulurmu kang njaga
karaharjane padesan lan kutha
(Guritan Wit-witan, pada 6, kaca 80)

Cuplikan geguritan iki nuduhake rasa luput utawa salah kang wis dilakoni marang samubarang kang nyatane wis nyengkuyung anggone panguripane manungsa. Sanadyan rasa luput uga bisa amarga kahanan liyane. Ing geguritan iki kang nuduhake rasa luput kapisan ana tembung ‘rasa dosa marang kowe’, wis kaandhar ing pada sadurunge kagunane ‘wit-witan’, nyatane manungsa iku ora bisa tumindak becik marang ‘wit-witan’ dumadi ana ‘rasa dosa’ amarga wis nglarani ‘wit-witan’ kasebut. ‘Rasa dosa’ uga kalebu rasa nyesel amarga wis tumindak luput marang sakabehe.

4.2.2 Sikap Pangripta Sajrone Geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’

Sikap pangripta sajrone geguritan 'Sagara Aeng Mata Ojan' anggitane Lukman Hakim AG iki bisa dingerteni saka tetembungan kang dinggo dening pangripta sajrone reriptane. Sikap kang disuguhake dening pangripta iki luwih menyang kahanan kang ana sakupenge lan apa kang dirasakake sajrone atine banjur katulis sajrone tetembungan ing geguritan.

4.2.2.1 Sikap Pangripta Arupa Kuciwa

Kuciwa kalebu ing rasa susah kang dirasakake dening manungsa. Kuciwa bisa dingerti kahanan pawongan kang wis ngupaya nanging asile ora kaya kekarepane lan kadang uga ngenani rasa marang pawongan liya kang ora nduweni rasa percaya marang dheweke. Sikap pangripta ing kene nuduhake kahanan uripe kang ora kaya kekarepane kang njalari dheweke ngrasa kuciwa.

kajana aba' ataretan ban omba'
agulung alempet beddhi
akoba' ngajak agumbek ngagarudhu'
lajar pote sampan pote
majang dhari polo se jul-ganjulan
(Tase' Aeng Mata Se Caltong, pada 1)

Cuplikan geguritan ngandhut sikap pangripta ngenani rasa kuciwa kang dirasakake dening pangripta lan disuguhake sajrone geguritan supaya pamaca uga bisa mangerti apa kang dirasakake dening pangripta. Rasa kuciwa iku dituduhake ing tetembungan kang nggayutake kayata ing pada siji yaiku tembung 'kajana' nduweni teges 'andai' kang dadi wiwitan saka rasa kuciwa sajrone geguritan. Pangripta nduweni kekarepan supaya bisa saduluran marang 'tase' kang ditegese segara, bisa nindakake pakaryan kanthi bebas ora kaiket paugeran. 'Tase' bisa nindakake lelakune kayata 'agulung' tegese nggulung kang dideleng kaya ngawe-awe ngajak manungsa bisa dolanan bareng.

4.2.2.2 Sikap Pangripta Arupa Rasa Sedhik

Rasa sedhik iku bisa dirasakake dening sapa ae manungsa kang lagi nandhang prekara ing panguripane. Sikap pangripta kang lagi nandhang sedhik iki uga disalurake ing sajrone geguritan kang nuduhake rasa sedhik nalika ndeleng panggonan sakupenge katon ora kaya sejatine, pangripta ngrasa nelangsa anggane ndeleng kahanan saiki.

aba' se ta' andhi' sengnga'
ajalane kakobasa'an tajem jilana careta
dhari tello kennengngan se le-ngalle
(Sagara Aeng Mata Ojan, pada 1)

Cuplikan geguritan ing ndhuwur iki nuduhake rasa sedhik kang arupa lakune urip kang kaya-kaya susah nalika dilampahi nganti sakujure awak melu ngrasakake susahe urip ing donya. Ing pada siji iki pangripta ngandharake rasa sedhik nalika ndeleng awak iki ora nduweni daya ing uripe. Tetembungan kang nuduhake rasa ora nduweni daya yaiku 'aba' se ta' andhi' sengnga' lan 'tajem jilana careta'. Ukara kapisan 'aba' se ta' andhi' sengnga' iki nduweni teges aku kang urip ing donya iki ora nduweni daya, manungsa iki krasa menawa awake iki ora kaciptan nduweni kaluwihan tinimbang manungsa liyane.

4.2.2.3 Sikap Pangripta Arupa Rasa Bungah

Rasa bungah uga rasa kang mesthi dirasakake dening sakabehe pawongan, lan mesthi disenengi dening sakabehe. Rasa bungah iku kaya cahya kang ana ing srengenge, katon cerah lan sumebryar. Manungsa anggane urip ing donya mesthi kapengin ngrasakake urip bungah lan mulya.

bana baringin
ngasowar mesem angen
kalowar dhari somber
lampat soko jaranna
ke labbuwan jajuluk Ke Tanjung*)
(Somor Tanti, pada 1)

Cuplikan geguritan iki nuduhake rasa bungah kang dirasakake ing panguripan amarga bisa oleh kabagyan kang dikarepake. Tetembungan kang nuduhake rasa bungah ing pada siji yaiku 'ngasowar mesem angen' lan 'somer'. Ukara kapisan 'ngasowar mesem angen' iki tegese nyebar mesem kaya angin, iki maksude mesem lan sumringah bisa kasebar marang pawongan lan kahanan sakupenge kaya angin kang ana ing ngendi-endi, rasa mesem kang didelengake dening liyan bisa agawe pawongan liya melu ngrasa bungah. Tembung 'somer' tegese sumber iki nuduhake pawongan kang nemokake sumber kabagyan kang dikarepake sadurunge, kaya dene irah-irahane 'somer' yaiku sumber tekane banyu nalika jaman samono isih nganggo sumur kanggo nyukupi kabutuhan banyune, ing kene 'somer' dianggep dadi sumber kabagyan kang bisa agawe wong bisa ngrasakake seger lan suka.

4.2.2.4 Sikap Pangripta Arupa Tresna

Rasa tresna bakal dirasakake dening sakabehe manungsa lan makluk ciptane Gusti kabeh. Tresna iku kaya bisa ndeleng pelangi nalika udan wis leren, tresna iku uga kaya bisa srengenge kang tumeka kanggo madhangi wayah peteng nalika wengi arep singidan.

bibir salone tor omba' obu'na
ongkas neng mata bulan ladding pasadda dika
satajem bellat cakkong karat se ngerat rassa
(Mata Bulan Landding Pasat, pada 1)

Cuplikan geguritan iki nuduhake sikap pangripta kang lagi nandhang kasmaran marang pawongan liya. Pawongan kang diidamake kang nduweni praupan kang endak kaya dene rembulan. Rasa tresna kang dituduhake pangripta iki katon ing pada siji yaiku tembung 'se ngerat rassa' kang ditegese kang narik kawigaten pangrasane. Ukara-ukara sadurunge nyengkuyung rasa tresna kang dituduhake dening pangripta kayata 'bibir salone tor omba' obu'na' kang ditegese pawongan ayu kang nduweni lambe apik lan rambut nggelombang. Rasa tresna iku katon sajrone mripat kang ndeleng sisihan kang kinasih yaiku 'neng mata bulan' mripat kang nyinar kayata rembulan ing wayah wengi katon sumebryar kang sumringah. Pangripta ngrasa nresnani pawongan kang diibaratake kaya endahe praupane rembulan nalika wengi kang sunyi, bisa madhangi sakabehe kang ndeleng dheweke. Pangripta anggane ngriptan geguritan iki katon bungah amarga bisa nuduhake pawongan kang kinasih marang pamaca.

4.2.2.5 Sikap Pangripta Arupa Prihatin

Sikap pangripta kang nuduhake rasa simpati yaiku prihatin, prihatin marang samubarang kang nyatane ora cocok marang kahanane. Rasa prihatin kang dirasakake dening pangripta iki ndeleng kahanan kang katon banget susah, nganti anane rasa sedhik kang dituwuhake dening rasa prihatin.

abit se ngantos ojan panglongan
angen ngebbat abu
pas nalpe' ka tabing-tabling
dheng-ngandhengga jembar sossana aba' se
nongga'
(Ojan, pada 3)

Ing pada telu iki beda teges 'ojan' karo pada siji. Bocah nom iku lagi 'ngantos ojan' tegese ngenteni tekane udan kang nggawa rezeki lan kabungah marang awake, ojan kang nggawa rasa sumringah ana ing lambe lan agawe awak krasa seger. Nyatane dudu 'ojan' kang tumeka, nanging 'angen ngebbat abu' tegese angin kang namung nggawa bledhug, bledhug kang ora nuduhake dalane urip, bledhug kang agawe mripat panas lan awak dadi rusuh kena lemah. 'Abu' kang digawa dening angin iku uga nempel ing omah gedheg panggon ngiyupe bocah nom iku, kang agawe omah gedheg iku katon kusem kanthi werna soklat saka bledhug kang nutupi. Pangripta ing ukara pungkasan nuduhake rasa sedhik nalika ndeleng kahanan urip kaya mangkono yaiku ukara 'sossana aba' kang tegese sedhihe aku ndeleng kaya mangkono.

4.2.3 Bandhingake Sikap Pangripta Sajrone Geguritan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan' lan Geguritan 'Sagara Aeng Mata Ojan'

Sikap pangripta sajrone geguritan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan' anggitane Effendi Kadarisman yaiku luwih nuduhake rasa sukur kanthi bungah sajrone ati saka lelakune anggone ngriptan geguritane. Alam kang wis diciptakake dening Gusti marang makluke iki mesthine dituwuhake kanthi rasa sukur, kamangka sajrone antologi geguritane pangripta ana bab kang nuduhake rasa sedhik, nanging nyatane alam kang wis ana ing sakupenge pangripta iki nuduhake maneka werna nikmat kang wis diparingi dening Gusti. Sikap pangripta ing geguritan iki nuduhake kahanan rasa kayata rasa bungah, sedhik, tresna, prihatin lan luput.

Sikap pangripta sajrone geguritan 'Sagara Aeng Mata Ojan' anggitane Lukman Hakim AG yaiku luwih nuduhake rasa susah kang ana sakupenge papane pangripta. Pulo Madura nuduhake kahanan alam kang arupa banyu kang ngupengi papan kasebut. Sikap pangripta sajrone geguritane iki nuduhake menawa banyu iku uga babagan kang nuduhake rasa susah lan sedhik, kayata udan bisa diupamakake kaya dene luh putih tangise manungsa.

Rasa kang onjo antarane kloro geguritan kanthi rasa kang padha yaiku rasa bungah lan sedhik. Rasa bungah ing kene, pangripta nuduhake rasa sukur marang Gusti wis paring nikmat alam kaya mangkono lan rasa sedhik iki pangripta nuduhake rasa gela anggone jejibahan urip ing donya.

4.3 Unsur-unsur budaya Sajrone Geguritan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan' lan Geguritan 'Sagara Aeng Mata Ojan'

Kahanan budaya ing saben papan mesthine nduweni pengaruh marang pawongan kang manggon ing papan kasebut. Analisis bab ngenani unsur-unsur budaya iki nganggo teori saka Koentjaraningrat kang merang unsur-unsur budaya dadi pitu. Geguritan kang dianalisis iki nganggo unsur-unsur budaya yaiku arupa unsur kesenian lan mata pencaharian.

4.3.1 Unsur-unsur budaya Sajrone Geguritan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan'

Unsur kabudayan kang ana sajrone geguritan 'Tembang Kapang, Tembang Bebrayan' yaiku mata pencaharian kang arupa tetanen lan undhagi, lan kesenian arupa wayang khas saka tanah Jawa, crita wayang purwa. Ing antologi geguritan iki, pangripta luwih ngagungake kahanan alam kang endah rupane, nanging sajrone kaucap tetembungan kang nuduhake budaya uga bisa dadi pengaruh saka reriptane.

4.3.1.1 Tetanen

Manungsa anggone jejibahan ing donya iki kudu bisa makarya yaiku nyambut gawe kanggo nyukupi kabutuhane dhewe lan kulawarga supaya bisa bungah. Ing Indonesia maneka werna wujud pakaryan kang digeluti miturut bakate dhewe-dhewe. Ing tanah Jawa kang kalebu papan kang isih asri lan seger dideleng amarga isih akeh tanduran kang tuwuh ing kono. Ana sawah, pategalan lan liyan-liyane kang nuwuhake tetuwuhan kang ijo royo-royo kang bisa agawe mripat padha seger ndelenge.

Nanging kowe uga ing kene: nresnani tanah ngare,
ngarasa
tanduran ijo royo-royo, ngarasa kembang-kembang
kapang, ngaras atiku kang sumelang
(Guritan Angin, pada 3)

Ing guritan angin, nuduhake kahanan kang ana ing sakupenge pategalan kaya dene anane galengan kanggo miline banyu kanggo tandurane. Angin kang dadi kekancane tanduran ing pategalan kanthi riang. Ing papan kasebut nuduhake panggonane ana ing 'tanah ngare' utawa tanah pegunungan, ana ing ngendi tandurane beda kaya dene kang ditandur ing tanah biasane kaya ing sawah. Tanduran kang ditandur uga rupane ijo royo-royo saka cilik nganti gedhe nalika wayahe dipanen. Ing 'tanah ngare' uga thukul kembang-kembang kang apik werna lan rupane kang dadi kamewahan tanduran ijo royo-royo kasebut. Iku kahanan kang ana ing sawah lan pategalan papan panggaweyane para tani kang bakal nrubus tanduran kang dikarepake.

4.3.1.2 Undhagi

Kasugihan kang kakandhut ing tanah Jawa saliyané sawah lan pategalan yaiku alas kang isih jembar ing bagyan-bagyan tartamtu tanah Jawa. papan panggonan kang dinggo dening pangripta uga kalebu panggonan kang alase isih jembar yaiku tanah Jawa bagyan kulon.

saka guru omahku crita: ing nguni kowe yekti gagah
lan
pideksa kaya raden bratasena
jarwane lawang lan cendhela: kowe tansah
sumrambah

lan tinarbuka, nampa tekane sapa bae
ujare meja, kursi, lemari: kowe tansah sumadya
nindakake pakaryan lan ngudi karaharjan
(Guritan wit-witan, pada 5)

Cuplikan geguritan iki nuduhake kagunane wit-witan kang bahane iku dinggo lan digarap dening undhagi kanggo samubarang kang dadi prabot omah. Lumrahe papan panggonan undhagi dening alas iku luwih cedhak, supaya nggampangake anggone nindakake pakaryane. Panjupuke undhagi ing alas iki ora kaya dene wong-wong kang ora nduweni tanggung jawab kang nyatane asal njupuk lan agawe wit-witan ing alas lan pagunungan padha gundul lan ora nggawe *reboisasi* marang tumindake kasebut. Tumindake undhagi namung njupuk wit-witan kang wis umure akeh lan bahane apik.

4.3.1.3 Seni Wayang

Tanah Jawa iku nduweni maneka warna kesenian kang isih urip ing panguripan wong Jawa. Kesenian iku kang dadi warisan saka leluhur kanggo generasi nom supaya bisa dilestarikake lan dikenalake ing manca negara menawa iku kesenian kang diduweni wong Jawa. Kesenian kang ana iku bisa arupa pagelaran, tarian, lan liya-liyane.

rembulan kalangan:
rembulane anjasmara lan damarwulan
rembulan kesaput mega
kalimput langening asmaradana
(Guritan Rembulan, pada 5)

Cuplikan saka runtutan telung geguritan iku nuduhake menawa budaya seni pewayangan melu andil sajrone anggitane Effendi Kadarisman. Pangripta seneng anggone ndeleng wayang, kamangka sajrone geguritan iki ana gegayutane karo pewayangan. Geguritan kapisan nuduhake crita katresnan antranane paraga wayang anjasmara lan damarwulan kang nglengenda amarga crita kasmaran antara kekarone. Menawa digayutane dening guritan rembulan, rasa tresna iku ana sesambungane, rembulan iku diupamakake wanita ayu rupane kang diidam-idamake kang kinasih. Sakabehe crita wayang sithik akehe nyritakake crita katresnan kang dirasakake dening paraga utama utawa paraga liyane. Geguritan iki uga nuduhake katresnan iki ana gayutane karo tembang asmaradana kang nduweni isi kasmaran kang dirasakake manungsa. Pewayangan kang ana alur katrenane uga dadi minat kanggo pawongan kang lagi ndeleng pagelaran wayang, ana rasa bungah nalika ngrungokake dhalang lagi nyritakake crita katresnan paraga sajrone crita pewayangane.

4.3.2 Unsur-unsur budaya Sajrone Geguritan 'Sagara Aeng Mata Ojan'

Unsur kabudayan kang ana sajrone geguritan iki yaiku mata pencaharian yaiku arupa juru mudhi kang ana digayutane karo alam kang onjo saka pulo Madura yaiku segara lan kesenian arupa seni tulis. Dhaerah Madura iki terkenal saka segara kang ana ing sakupenge kang endah dideleng mripat, lan akeh bebrayane nyambut gawe dadi juru mudhi kanggo panguripane saben dina lan kulawargane.

4.3.2.1 Juru Mudhi

Salah sawiji panggaweyan kang ditindakake dening wong Madura yaiku dadi juru mudhi kapal lan prau kang dinggo nggolek panguripan arupa kewan kang urip ing sajrone segara. Juru mudhi kalebu panggaweyan tradisional kang isih digeluti dening wong Madura kanggo nyukupi kabutuhan panguripane karo kulawargane.

lajar pote sampan pote
majang dhari polo se jul-ganjulan

...

manyellem kamodhdhina sampan kaodhi'an
coma lajar biru pote se ngonyol

(Tase' Aeng Mata se Caltong, pada 1 lan 4)

Ing ndhuwur ana rong geguritan kang ngrembag bab ngenani juru mudhi. Ing geguritan tase' aeng mata se caltong iki nuduhake kahanan paru kang dinggo dening juru mudhi anggone jejibahan karo penggaweyane. Tembung 'lajar pote' tegese layar putih, prau kang nduweni layar putih kang dinggo juru mudhi ing tengah segara kanggo nggolek panguripane. Tembung 'sampan pote' tegese prau putih, prau kasebut kanggo ngubengi segara kang jembar rupane dening juru mudhi. Prau kang dinggo ngubengi kaya kaayun-ayun amarga anane ombak kang ana sakupenge prau kang lagi ana ing tengah segara. Prau cilik juru mudhi kanggo nampung tekane rezeki arupa iwak tanggepane saka segara kang dadi pangayoman uripe. Panggaweyan juru mudhi kalebu penggaweyan kang abot, amarga kadangkala kudu bisa nglawan gedhene ombak kang lagi nepsu karo alam. Ing wayah wengi juru mudhi mangkat menyang segara supaya sesuke bisa nampa rezeki kang akeh.

4.3.2.2 Seni Batik

Minangka bebrayan pesisir, batik Madura akeh dipengaruhi karo sumber daya segara lan kagiyatan juru mudhi. Batik uga kalebu warisan budaya Madura kang nduweni titikan kang khas diduweni dening bebrayan Madura. Antologi geguritan kang nduweni tema alam iki nuduhake corak batik kang didadekae titikan gambar saka batik Madura.

dhari Bangkalan, Sampang
mekkasan kantos Songenep
magarsarena asre tor cellep
...
manabi Indonesia ngagunge
banting tulang peras keringat
madura jugan ta' asaren dhalem
abantal omba' asapo' angen
(Madura, pada 2 lan 4)

Cuplikan geguritan iki nuduhake menawa seni batik ana ing saben dhaerah ing Madura lan nduweni ciri khas saka pulo Madura. Dhaerah kang terkenal snei batihe kayata Bangkalan, Sampang nganti Sumenep. Kaendahan alam kang dadi corak khas saka seni batik iki. Motif saka batik Madura iki nggambarake panguripan bebrayan Madura. Titikan saka batik Madura yaiku warna kang dinggo sajrone batik. Batik Madura uga wis terkenal ing Indonesia. Batik saka dhaerah pesisir Madura nduweni warna sarta motif kang wani, minangka ekspresi saka bebrayan kang tinarbuka.

Werna kang digayutane karo panguripan bebrayan Madura yaiku werna ijo nom saka werna segara panggonan panggaweyane wong ing kono. Werna ijo nom nduweni teges wani, amarga bebrayan kang manggon ing sakupenge segara luwih nduweni sikap kang wani lan panggaweyane ulet lan gigih. Pangripta nuduhake sabagyan budaya kang ana ing pulo Madura supaya pamaca uga mangerteni kahanan lan kasugihan kang ana ing pulo Madura kaya dhaerah-dhaerah liyane.

4.3.3 Bandhingake Unsur-unsur budaya Sajrone ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ lan Geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’

Karya sastra saben dhaerah iki nduweni budaya kang beda-beda, kayata geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ lan geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’. Unsur-unsur budaya ing bab iki adhedhasar unsur kabudayan kang ana ing sajrone geguritan. Bab kang padha antarane geguritan kaloro yaiku ngenani unsur kabudayan mata pencaharian kang dadi titikan saka dhaerahe dhewe-dhewe. Kayata ing geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ mata pencahariane yaiku tetanen lan undhagi, amarga kasugihan alam kang diduweni ing tanah Jawa. ing geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’ mata pencahariane yaiku juru mudhi, amarga kasugihan alam kang diduweni pulo Madura yaiku arupa segara kang ngupengi papan kasebut.

Dene bab kang beda antarane kaloro geguritan yaiku bab kang urip ing sakupenge lingkungan kasebut yaiku arupa kesenian. Ing tanah Jawa, keseniane maneka werna kayata seni pagelaran, ing geguritan anggitane Effendi Kadarisman iki, pangripta luwih nuduhake seni pagelaran arupa seni pewayangan. Akeh crita wayang kang dirembag sajrone geguritane. Crita saka Ramayana nganti Mahabarata, iku kanggo nyengkuyung kabudayane tanah Jawa. Ing geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’, pangripta kurang anggone nuduhake kesenian kang khas saka dhaerahe, nanging pangripta nuduhake karya seni batik kang ana ing bebrayan Madura, kang dadi titikan yaiku werna biru segara kang dadi salah sawijine werna corak ing seni batik Madura.

PENUTUP

Dudutan saka andharan asiling panliten bab *Kaendahan Alam sajrone Geguritan “Tembang Kapang, Tembang Bebrayan” Anggitane Effendi Kadarisman lan Geguritan “Sagara Aeng Mata Ojan” Anggitane Lukman Hakim AG* kaperang dadi telu. Kaloro geguritan kasebut dipilih amarga nduweni tema kang padha yaiku tema kaendahan alam. Geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ ngrembag kahanan alam Jawa kang papan panggonane ana ing pedalaman, maneka werna wujud alam wis cumepak kanggo nyukupi kabutuhan manungsa. Geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’ ngrembag kahanan alam Madura kang papan panggonane ana ing pesisir segara, lan pangripta luwih njlentrehake kahanan alam kang arupa segara kasebut.

Sikap pangripta sajrone geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ iki nuduhake sikap kang ngrasa sukur marang nikmat alam kang wis diparingi Gusti marang makluke, rasa sukur iku arupa rasa bungah kang katon cetha sajrone geguritane. sikap pangripta sajrone geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’ iku nuduhake sikap kang ngrasa sedhih lan susah marang kahanan alam kang diwujudake arupa banyu, amarga ing geguritane akeh tembung ‘ojan’ kang nuduhake dudu udan kasunyatan, nanging rasa sedhih kang tuwuh amarga ngrasakake panguripan ing papan panggonane.

Unsur-unsur budaya sajrone geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ lan geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’ nuduhake unsur kabudayan kang awujud mata pencaharian lan kesenian. Ing geguritan ‘Tembang Kapang, Tembang Bebrayan’ wujud mata pencaharian wong Jawa yaiku tetanen lan undhagi lan kesenian kang tuwuh sajrone geguritan yaiku seni pagelaran wayang. Ing geguritan ‘Sagara Aeng Mata Ojan’ wujud mata pencaharian wong Madura yaiku juru mudhi lan kesenian kang tuwuh yaiku seni lukis batik.

KAPUSTAKAN

- Arikunto, Suharsimi. 2006. *Prosedur Penelitian (Suatu Pendekatan Praktik)*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Badrun, Ahmad. 1989. *Teori Puisi*. Jakarta: FKIP U. Mataram.
- Damono, Sapardi Djoko. 2005. *Pegangan Penelitian Sastra Bandingan*. Jakarta: Pusat Bahasa.
- Darni. 2016. *Kekerasan Terhadap Perempuan Dalam Fiksi Jawa Modern: Kajian New Historicism (Sebuah Kritik Sastra)*. Surabaya: Unesa University Press.
- Endraswara, Suwardi. 2003. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Media Pressindo.
- Hakim, Lukman. 2008. *Sagara Aeng Mata Ojan*. Sidoarjo: Balai Bahasa Surabaya.
- Hutomo, Suripan Sadi. 1975. *Telaah Kesusastraan Jawa Modern*. Jakarta: Pusat Bahasa.
- Hutomo, Suripan Sadi. 1993. *Merambah*

- Matahari: Sastra dalam Perbandhingan*. Surabaya: Gaya masa.
- Jassin, H.B. 1991. *Tifa Penyair dan Daerahnya*. Jakarta: Gunung Agung.
- Kadarisman, Effendi. 2007. *Tembang Kapang, Tembang Bebrayan*. Malang: Inspira.
- Nurgiyantoro, Burhan. 1998. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Pradopo, Rachmat Djoko. 1993. *Pengkajian Puisi: Analisis Strata Norma lan Analisis Struktural lan Semiotik*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Rahmayanti, Ela Putri. 2015. *Warisan sajrone Novel Pethite Nyai Blorong Anggitane Pani lan Novel The Testment Anggitane John Grisham: Tintingan Sastra Bandhingan*. Pendidikan Bahasa Daerah Unesa: Surabaya.
- Ratna, Nyoman Kutha. 2010. *Teori, Metode, Teknik Penelitian Sastra*. Jakarta: Pustaka Pelajar.
- Saputra, Nadif Dwi. 2010. *Konvensi Crita Detektif ing Cerbung Salindri Kenya Kebak Wewadi Anggitane Pakne Puri lan Novel Misteri Tragedi Rumah Warisan Anggitane S. Mara GD*. Pendidikan Bahasa Daerah Unesa: Surabaya.
- Sayuti, Suminto A., 2002. *Berkenalan dengan Puisi*. Yogyakarta: Gama Media.
- Silalahi, Ulber. 2009. *Metode Penelitian Sosial*. Bandung: Refika Aditama.
- Siswanto, Wahyudi. 2008. *Pengantar Teori Sastra*. Jakarta: PT Grasindo.
- Sumardjo, Jakob lan Saini K.M. 1988. *Apresiasi Kesusastraan*. Jakarta: Gramedia.
- Stanton, Robert. 2012. *Teori Fiksi Robert Stanton*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Suryaman, Maman lan Wiyatmi. 2012. *Puisi Indonesia*. Yogyakarta: Ombak.
- Tarigan, Henry Guntur. 1986. *Prinsip-prinsip Dasar Sastra*. Bandung: Angkasa.
- Teeuw, A. 1984. *Sastra dan Ilmu Sastra Pengantar Teori Sastra*. Jakarta: Pustaka Jaya.
- Tjahjono, Libertus Tengsoe. 1988. *Sastra Indonesia: Pengantar Teori dan Apresiasi*. Flores: Nusa Indah.
- Waluyo, J. Herman. 1995. *Teori Dan Apresiasi Puisi*. Jakarta: Erlangga.
- Yuwono, Cynthia Alifia. 2015. *Tindak Degsiya sajrone Novel Rembulan Ndhuwur Blumbang Anggitane Sunarko Budiman lan Novel Runaway Wife Anggitane margaret Way*. Pendidikan Bahasa Daerah Unesa: Surabaya.
- Syafanton. 2012. *Menggali Puing-puing Sastra Madura yang Tersisa*, [online], (<https://www.kompasiana.com>)
- Wikipedia. 2017. Alam, [online], (<https://id.wikipedia.org/wiki/Alam>).